

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

Наукове фахове видання

Випуск 43

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Секундант Сергій Григорович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

Яковлев Денис Вікторович, доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Голубович І. В., доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; **Дікова-Фаворська О. М.**, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; **Єременко О. М.**, доктор філософських наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Крилова С. А.**, доктор філософських наук, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; **Федорченко-Кутуєв П. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; **Куцупал С. В.**, доктор філософських наук, професор, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; **Лісієнко О. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського; **Коваліско Н. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка; **Окороков В. Б.**, доктор філософських наук, професор, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара; **Петриківська О. С.**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; **Прохоренко Є. Я.**, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Стрелкова А. Ю.**, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; **Хамітов Н. В.**, доктор філософських наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; **Чепак В. В.**, доктор соціологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; **Ярова Л. В.**, доктор політичних наук, професор, завідувачка кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Długosz Piotr**, доктор соціологічних наук, професор, University of Rzeszów, Rzeszow, Польща; **Gerald M. Steinberg**, професор кафедри політології, Університет імені Бар-Ілана, Ізраїль; **Harris Kevan**, доктор філософії, доцент, Каліфорнійський університет (UCLA), США; **Mirchev Dimitar**, доктор філософських наук, професор, Медичний університет Пловдив, Болгарія; **Mirica Stefania-Cristina**, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія; **Silviya Mineva**, доктор філософії, професор, Софійський університет, Болгарія.

Науковий фаховий журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології» засновано у 2014 році
Національним університетом «Одеська юридична академія».

Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 20826-10626 Р від 25.06.2014 р.

Журнал «Актуальні проблеми філософії та соціології» внесено до переліку наукових фахових видань України категорії Б, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з філософських, політичних та соціологічних наук (спеціальності 033 «Філософія», 052 «Політологія», 054 «Соціологія») на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 р. № 1471 (Додаток 3).

Рекомендовано до друку та поширення мережею Internet вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 14 листопада 2023 р. (протокол № 2).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний веб-сайт журналу «Актуальні проблеми філософії та соціології»: www.apfs.nuoua.od.ua

УДК (140.8:930.85):[221.3+221.7]
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.8>

Д. І. Леоценко
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2723-4937>
кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ В КИТАЙСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Постановка проблеми. Говорячи про східну цивілізаційну парадигму, ми застосовуємо можливо дещо спрощений, але у нашому випадку виправданий, варіант цивілізаційного підходу до вивчення історії, який, на наше переконання, не має чіткої наукової оформленості. Останнє виявляється, насамперед у відсутності єдності думок щодо концептуальних питань, що, з одного боку, можна тлумачити як позитивний момент, що свідчить про відсутність обмежуючих рамок і догматизованих штампів, оскільки концепція знаходиться в стані постійного розвитку на засадах «методологічного плюралізму», а це, у свою чергу, дає змогу уникнути детерміністського редукціонізму і т. д., і под. Але, з іншого боку, це не може не насторожувати, коли мова йде про відсутність єдиного категоріально-понятійного апарату. Наприклад, переважна більшість сучасних дослідників (Б. Кучменко, Е. Кучменко [10, с. 47–48], В. Космина [6, с. 9], І. Куций [9, с. 83]) вказують на той факт, що дотепер практично відсутнє єдине визначення категорії «цивілізація». Окрім цього, серед основних недоліків цивілізаційного підходу традиційно позначають невизначеність критеріїв при виділення цивілізацій і при визначенні ступеня розвиненості тієї чи іншої цивілізації [11, с. 12]. Достатньо красномовною є така узагальнена характеристика методології цивілізаційного аналізу історії: «Цивілізація – нова, практично не опрацьована категорія. Об'єкт дослідження важко зображуваний, не має "наочного тіла", розподіляється в сферах ідеального і реального, в свідомості, в предметному тілі культури... Ні про цілісну теорію, ні про завершений метод компаративістського дослідження говорити не доводиться. Науковий апарат не має стандартизованих процедур дослідження й верифікації... Відсутність опрацьованої методології веде до підвищення ролі особистісного фактора дослідника. Вільний, позбавлений необхідної строгості, характер побудов зближує цивілізаційні дослідження з художньою творчістю. В результаті розвиваються критерії науковості» [6, с. 10].

Мета даної статті полягає у з'ясування того, що для цивілізацій східного типу є тією детермінантою, яка зумовлює їх своєрідність, і як це проявляється зокрема у конфуціанстві та даосизмі. Задля коректного розуміння мети і змісту даної статті здається доцільним почати з уточнення деяких термінів у самій її назві, а саме: «філософська традиція» та «цивілізаційна парадигма».

Сам факт існування філософських традицій здається не заперечується сучасними дослідниками, які спираючись на авторитет концепції «осьового часу» К. Ясперса, визнають, що, починаючи з середини I тис. до н.е., «зароджуються й починають розвиватися три великі філософські традиції – європейська, індійська та китайська» [7, с. 23–24]. На нашу думку, філософською традицією можна вважати певний тип філософствування, що є характерним для тієї чи іншої культури і забезпечує передачу комплексу базових ідей у часовому вимірі. Такі ідеї можна вважати класичними, в тому сенсі, що вони є зразком для наслідування. Останнє, на наш погляд, має важливе значення, оскільки, не заперечуючи значущість багатьох філософських шкіл Китаю, традиційно класичними, якщо зважати саме на наслідування та його масштаби, є безумовно конфуціанство і даосизм.

Навряд чи можна казати про широке наступництво ідей інших філософських шкіл (моїзму, легізму та ін.). Але цього не можна заперечувати відносно вчень послідовників Лао-цзи, а тим більше – Кунфу-цзи. Достатньо пригадати, яку велику популярність у всьому світі набули останнім часом такі засновані на даоському вченні мистецтва, як фен-шуй (геомантия), цигун (психофізіологічні практики, пов'язані з дихальною гімнастикою), або деякі стилі традиційних бойових мистецтв (тайцзіцюань, багуачжан). З іще більшою переконливістю можна стверджувати визнання сьогодні ідей конфуціанства і не тільки серед китайської еміграції («нове конфуціанство»), але й у континентальному Китаї. Сучасні автори небезпідставно стверджують, що «підтримка державною владою КНР конфуціанства

є політично мотивованою», вказуючи на аналогію між концепцією «середньозаможного суспільства» та конфуціанською доктриною «помірковано процвітаючого суспільства» [17, с. 83]. Показовим є те, що протягом останніх двох десятиліть уряд КНР фінансував створення Інститутів Конфуція у всьому світі.

Загальновідомо, що термін «парадигма» (від грецьк. *παράδειγμα*) зазвичай розуміється у значенні модель, шаблон, взірець, еталон, приклад. У такій інтерпретації термін «парадигма» найкраще корелює, на нашу думку, із терміном «матриця», коли ним позначається та організуюча основа, яка невідворотно зумовлює характерні особливості того, що на її підставі формується. Виходячи із зазначеного, під «цивілізаційною парадигмою» пропонується розуміти матрицю, що регулює процес формування і розвитку цивілізації і відображає еталонний стан її елементів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на численні недоліки цивілізаційного підходу до вивчення історії, деякі його положення все-таки поділяються більшістю сучасних дослідників. Наприклад, автори монографії «Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір» констатують: «У сфері цивілізаційної компаративістики розробляються принципи порівняльного вивчення макрокультур, робиться акцент на співвідношенні західних і східних систем духовності, типів особистості, розробці загальних критеріїв зіставлення цивілізацій, визначенні підстав для соціокультурних і морфологічних відмінностей Заходу і Сходу» [4, с. 28]. В. Косміна дещо обережніше припускає можливість «типологізації цивілізацій за схемою: Захід – Незахід» [6, с. 265]. На нашу думку, незважаючи на все розмаїття наявних на сьогоднішній день класифікацій цивілізаційних типів, доречно, при певному припущенні, зводить їх до двох груп з притаманними їм характерними рисами: це цивілізації «західного» і «східного» («незахідного») типів.

Для зручності розглянемо ці характерні риси у вигляді порівняльної таблиці (Таблиця 1) [12, с. 64].

Характеризуючи особливості цивілізаційних типів, зазвичай звертають увагу на їх відмінності в області духовної культури. Так у вже згадуваній монографії «Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір» стверджується: «Схід і Захід – це два типи духовності, дві світоглядні матриці, дві системи культурних координат» [4, с. 29]. П. Герчанівська, визнаючи, що протистояння цивілізацій є актуальною проблемою сучасності, підкреслює: «... центральним і найбільш небезпечним аспектом глобальної політики залишається конфлікт між Сходом і Заходом – цивілізаціями з різним світоглядом, менталітетом...» [2, с. 5]. Як бачимо, акцент робиться на світогляді, що є особливо важливим, оскільки відмінності цивілізацій східного і західного типів зумовлюються, на нашу думку, перш за все співвідношенням двох складових світогляду: колективістської та індивідуалістичної. Причому необхідно зважати на те, що ці складові завжди діалектично співіснують в структурі світогляду як на індивідуальному, так і на масовому рівнях, але домінує, як правило, одна з них і тому ми можемо казати, що в кожному конкретному випадку ми маємо прояв або «колективістського» типу світогляду, або «індивідуалістичного».

Загальновідомо, що авторитетний дослідник С. Гантінгтон, який є представником саме цивілізаційного підходу, впевнено відносить індивідуалізм до особливостей західної цивілізації: «Індивідуалізм залишається ознакою заходу серед цивілізацій ХХ століття... Знову і знову як західники, так і не-західники вказують на індивідуалізм як на головну ознаку заходу» [19, с. 71–72]. Інший, не менш авторитетний дослідник Г. Тріандіс, зазначаючи у передмові до свого фундаментального дослідження «Індивідуалізм і колективізм», що «там, де Схід зустрічається із Заходом,

Таблиця 1

Характеристика цивілізаційних типів за їхніми характерними рисами

Показник (характерні риси)	Цивілізаційний тип	
	Цивілізації «східного» («традиційного» або «консервативного») типу	Цивілізації «західного» («прогресуючого») типу
ступінь індивідуальної свободи	підпорядкування інтересів особистості інтересам колективу, тісний зв'язок індивіда зі своїм соціальним середовищем;	високий ступінь індивідуальної свободи і широкі права особистості, відносно низька залежність особистості від соціального походження;
темпи розвитку	низькі темпи розвитку, сталість, консерватизм;	динамізм, мінливість, високі темпи розвитку;
характер державної влади	деспотичний, високий ступінь централізованого державного контролю над суспільством, що найчастіше виявляються у формі авторитаризму чи тоталітаризму;	демократичний, дотримання принципу розподілу влади, державний контроль над суспільством не носить постійного і всеосяжного характеру;
форма власності	пануюча форма власності колективна у вигляді державної.	панування приватної власності і ринковий тип економіки.

колективізм зустрічається з індивідуалізмом» [20, XIV], надалі стверджує: «Індивідуалізм... зустрічається в основному в Європі і Північній Америці, хоча в деяких дописьменних суспільствах також спостерігається цей культурний синдром. Колективізм організований навколо центральної позиції колективу і зустрічається в більшості країн «решти» світу. Таким чином, ми зазвичай стикаємося з контрастом між «Заходом» та «іншими»» [20, с. 16].

Необхідно зазначити, що характерною особливістю більшості з наведених прикладів є одне традиційне спрощення, яке не виправдано звужує поняття колективізму та індивідуалізму. Останні, як правило, відносяться до сфери суспільного буття, розглядаючись як його феномени в системі відносин «індивід – соціум». Але більш доречним, на наше переконання, є розуміння колективізму та індивідуалізму в межах системи «людина – світ», коли вони виступають як світоглядні конструкції. Достатньо слухною у цьому контексті видається характеристика китайської філософської традиції, що її пропонує І. Білецький: «Людське суспільство як організм є частиною багатого ширшого організму, всесвіту... реальність, згідно з традиційними китайськими уявленнями, це поєднання трьох складових – неба, землі та людини, яка стоїть між небом та землею... людина та суспільство... є встроєними у більш широку структуру всесвіту» [1, с. 81].

Діаметральна протилежність цих типів світогляду проявляється буквально в усіх аспектах. В онтологічному аспекті основний зміст світогляду «колективістського» типу можна визначити як усвідомлення індивідом себе не тільки частиною людської спільноти (навіть при всіх своїх індивідуальних особливостях), але й складовою частиною світу як цілісної системи взаємопов'язаних явищ. Світогляд же «індивідуалістичного» типу ґрунтується на виокремленні себе як особливого явища із цілісної системи світу, оскільки власна особистість розглядається як особлива цінність (аксіологічний аспект). На противагу цьому для індивіда-колективіста вищою цінністю є гармонійна єдність світу і неприпустимість у жодному разі її порушення.

Така система поглядів визначає вкрай обережний, зважений характер діяльності індивіда (праксеологічний аспект), оскільки передбачає всебічний аналіз і оцінку наслідків будь-яких, навіть незначних, своїх дій для світу як складної системи, частиною якої є сам діючий суб'єкт. Якщо при цьому не обмежуватися розумінням тільки «миттєвого» колективізму, а розглядати його, так би мовити, у часовій перспективі у вигляді поваги до традицій попередніх поколінь і врахування інтересів наступних, то стає зрозумілим, наскільки обмеженою є активність індивіда-ко-

лективіста тією значною кількістю стримуючих факторів, які обов'язково необхідно враховувати. Цим, до речі, пояснюється та відмінність між східним (традиційним, консервативним) та західним (прогресуючим) типами цивілізацій, яка є найбільш помітною і відображується у їхніх других назвах, що наведені в дужках, а саме: темпи розвитку. Індивідуаліст розглядає світ як об'єкт свого активного впливу, оскільки реалізація власних інтересів є для нього головною метою, а тому будь-яке явище, в тому числі й інший такий же індивід, сприймається, насамперед, як засіб для її досягнення. Зрозуміло, що інтенсивна і наполеглива діяльність індивідуаліста, спрямована на досягнення головної вищезгаданої мети, характеризується високим рівнем активності внаслідок якщо не повної відсутності, то, в усякому разі, дуже незначної кількості її обмежень.

Може не так виразно, але все ж таки суттєві відмінності колективістського та індивідуалістичного типів світогляду проявляються і в гносеологічному аспекті, оскільки пізнання – це особливий вид людської діяльності, а отже, багато в чому обумовлюється аксіологічними уявленнями. Саме тому для індивідуаліста пізнавальна діяльність спрямована на пошук додаткових засобів посилення свого впливу на світ (звідсіль і «техногенність» західної цивілізації) з метою його підпорядкування собі: «...визначальною цінністю західного шляху буття є ідея і практика технічного оволодіння природою як об'єктом, що повинен підкоритися людині. Людина сприймається як щось однозначно більш високе, ніж природа. Саме це дає їй право змінювати природу для задоволення своїх наростаючих потреб» [16, с. 24]. Пізнавальним же ідеалом колективіста є усвідомлення гармонійної єдності свого мікрокосму і макрокосму, злиття з макрокосмом через не стільки активну діяльність, скільки через споглядальність (медитацію). І знову ж таки зауважимо, що такий пізнавальний підхід притаманний переважно східним суспільствам традиційного типу.

Споглядального ставлення до життя навчає, зокрема, даосизм, який вважає світ досконалим в його природному стані, а будь-яка дія є недосконалою, оскільки спрямована проти природного ходу речей і може змінити тендітну гармонію. Згідно з концепцією «цзи жань» («природність»), будь-які спроби зміни світу є святотатством і посяганням на досконалість. Саме тому, відповідно до загальновідомого твердження, досягти вершин пізнання можна тільки через недіяння, яке є водночас найбільшим діянням [14, с. 139]. Мудрець, що прагне до пізнання, не повинен, виходячи з власних суб'єктивно обмежених бажань і пристрастей, протидіяти природності, а його вчинки мають узгоджуватись в мікрокосмі з природою людини, а в макрокосмі – з Дао. Пізнати Дао озна-

чає встати на шлях природності, під якою розуміється гармонія світу – злиття людини з природою, тому даосизм розглядає все суще як єдине ціле, прагне до гармонізації протиріч.

Єдиним адекватним способом стосунків людини з Дао є вже згадана «природність» і «недіяння» («у-вей»), споглядання і невтручання у природні процеси. При цьому «у-вей» не можна сприймати як звичайну пасивність, це скоріше концепція природної дії, позбавленої цілепокладання, оскільки останнє йде в розріз з природним світопорядком і спонтанністю Дао. Спонтанна природна дія позбавляє людину від внутрішнього конфлікту, пов'язаного з його вчиненням і дозволяє існувати в гармонії з навколишнім світом, не переробляючи його, а природно вписуючись у нього.

Уявлення про гармонічну єдність світу міститься вже в самому понятті Дао, яке є одночасно і субстанцією-основою, і одвічним, природним та загальним законом спонтанного виникнення і розвитку світу, людини і суспільства. Як таємнича цілісність Універсуму Дао присутній у всьому, виступаючи синонімом єдиного світового цілого, і розглядається як першооснова всього сущого, як універсальний шлях всього космосу, в тому числі і людської спільноти.

Якщо розглядати прояви індивідуалізму узагальнено, то їх можна характеризувати як самоствердження. На противагу цьому світогляд колективістського типу проявляється у самозреченні, жертвованості і, якщо можна так сказати, у «самозв'язаності». Останнє полягає у свідомому визнанні своєї залежності як частини цілісної системи, якою є світ у багатоманітності зв'язків його складових. І. Білецький позначає це терміном «організмизм»: «Ключовим аспектом китайської парадигми виступав т.зв. організмизм, тобто уявлення про те, що реальність являє собою єдиний цілісний організм, окремі речі чи люди є ніби органами цього організму і, подібно тому, як органи звичайного організму мають своє місце і свої функції, так само й вони мають те, що в китайській філософії називалося словом дао чи шлях» [1, с. 80]. Саме свідомим визнанням себе частиною чогось значно більш важливого зумовлюється така риса колективізму як самопожертва: «Важливим принципом даосизму є виконання моральних принципів добродійності. Це, насамперед, виконання основного обов'язку, вірність, любов, терпіння, самопожертвування» [13, с. 93].

Зрозуміло, що самоствердження з одного боку і самозречення, жертвованість та усвідомлена зв'язаність – з іншого визначають вкрай різний ступінь усвідомлення власної свободи носіями зазначених типів світогляду, що дуже виразно ілюструється основними положеннями конфуціанства. Це, до речі, підтверджує У. Кім, який, детально досліджуючи конфуціанство, катего-

рично трактує його як різновид колективізму: «Конфуціанський моралізм суворо обмежує індивідуальну свободу вибору навіть в областях, не пов'язаних з мораллю... Конфуціанство являє собою одну з версій колективізму» [18, с. 38–41].

Розглянемо найбільш відомі та найчастіше згадувані принципи конфуціанства: «Конфуціанська людяність (*жень* 仁), ритуал (*лі* 禮) і гармонія (*хе* 和).., які... відіграють роль базової цінності» [8, с. 11]. Додамо до них ще категорію «сяо» (синівська шанобливість), яка посідає серед інших категорій особливе місце, оскільки є основою «жень» [3, с. 46].

П. Кретов і О. Кретова зазначають, що «людяність (*жень* 仁) тлумачаться як "любов до людей і гармонія світу"» [8, с. 11]. У наведеному вислові звернемо увагу на проголошення любові не до себе, а до інших.

Наводячи об'ємну цитату, що характеризує погляди Мен-цзи, виділимо пп. 1 і 3: «Послідовник Конфуція *Мен-цзи* (372–289 рр. до н. е.) був певен, що всі люди мають природжене моральне почуття, яке проявляється чотирьох властивих саме людям переживаннях: (1) співчуття стражданням іншої людини; (2) здатність соромитися (самому) та присоромлювати (когось); (3) відмовляти собі в чомусь бажаному для себе та поступатися ним на користь іншої людини; (4) розмірковувати, стверджуючи чи заперечуючи щось» [15, с. 33]. Знову маємо не самоствердження, а самозаперечення.

Ритуалізм конфуціанства як суворо дотримання визнаних правил-приписів є, на нашу думку, відображенням притаманного йому традиціоналізму, який іноді можна тлумачити з дещо негативним забарвленням: «...Конфуцій цілковито покладався на давню традицію, філософська спрямованість його роздумів не мала характеру дослідницького інтересу та теоретичного осмислення. Мислення Конфуція догматичне, до того ж він відстоює навіть не стільки свої власні, вироблені шляхом тривалих самостійних роздумів переконання, а радше постає як апологет давньої традиції...» [15, с. 33]. Але якби не оцінювалась ця характерна риса конфуціанства, пояснюється вона також з позицій колективістського самозречення: це нищий індивідуаліст робить, що йому заманеться, а шляхетна людина всупереч своїм егоїстичним прагненням робить не те, чого бажається, а те, що вимагається, що є необхідним. Необхідним для чого? Так, знов-таки, – для забезпечення гармонії! Тому абсолютно не марним є зауваження вже згадуваних авторів: «...у розділі канонічної конфуціанської книги «Лі цзи», «Жу сін» (Поведінка конфуціанця) прямо зазначено, що гармонія стає цінністю через здійснення ритуалу...» [8, с. 11].

На самозреченні ґрунтується і жертвованість синівської шанобливості «сяо». Конфуціанство,

як відомо, виникло під час глибоких соціальних і політичних потрясінь в Китаї, коли в умовах соціальної нестабільності спостерігається певна моральна деградація людини. Це вимагало докорінних змін в ідеологічних засадах устрою сім'ї і суспільства в цілому. Тому не дивно, що конфуціанство приділяє увагу проблемі людини і принципам суспільної організації.

Розвиваючи ідею соціальної гармонії, вчитель Кун висунув ідеал синівської шанобливості, що лежала в основі звеличеного ним культу предків. Таким чином, вимога суворої покорі старшим як важлива складова частина культу предків знову ілюструє самозречення на користь інших. І цими іншими є не тільки власні батьки, бо ідея шанобливості до старшого екстраполюється на всю систему суспільних відносин, коли пошана і повага визначаються не тільки віком, а й суспільним становищем. Загальновідомо, що на основі ідеї шанування батьків стає конфуціанство розробляє модель суспільства і держави в цілому: «Нечасто буває, щоб чоловік, повний синівської шаноби й послуху старшим, любив би досаждати правителю. І не бувало зовсім, щоби той, хто не любить досаждати правителю, мав би схильність до заколоту... синівська шаноба і послух старшим – хіба не в них корінь людяність?» [5, с. 3–4].

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна з певним ступенем впевненості констатувати, що матричною основою суспільств традиційного (східного) типу є світогляд із домінуванням колективістської складової, що не може не позначатись на особливостях, які проявляються в різних сферах життя зазначених суспільств. Зокрема, певна колективістська орієнтація притаманна традиційній китайській філософії. У конфуціанстві колективізм носить більш спрощений і звичний «соціогенний» характер у вигляді усвідомлення індивідом себе частиною, перш за все, соціальної групи, результатом чого є визнання пріоритету суспільного блага над особистим, добровільне підпорядкування своїх інтересів інтересам людської спільноти. Більш широке розуміння колективізму притаманне даосизму, для якого людина є складовою частиною світу як єдиного гармонійного цілого.

Література

1. Білецький І.П. Логіка Конфуціанського дискурсу та філософія Імануїла Канта в контексті сучасності. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури та філософія науки.* 2019. № 59. С. 79–84.
2. Герчанівська П.Е. Дихотомія Схід–Захід: історико-культурологічний аспект. *Вісник Національної*

академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2019. № 1. С. 3–8.

3. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія : підручник. Харків : Право, 2013. 432 с.

4. Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір: монографія / за редакцією О.В. Зернецької. Київ : ДУ «Інститут всевітньої Історії НАН України», 2019. 317 с.

5. Конфуцій. Вислови. Харків: Фоліо, 2018. 222 с.

6. Космина В.Г. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу [монографія]. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 310 с.

7. Кралюк П.М. Історія філософії України: підручник. Київ : КНТ, 2015. 652 с.

8. Кретов П.В., Кретова О.І. Постнеоконфуціанство і глобалізм: кореляція філософії та ідеології у сучасному Китаї. *Китаєзнавчі дослідження.* 2021. № 2. С. 7–18.

9. Куций І.П. Генеза категорії «цивілізація»: між реальною та уявленою спільнотою. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* 2014. № 1138. С. 82–92.

10. Кучменко Б.А., Кучменко Е.М. Цивілізації як комплексна категорія культурно-історичного дослідження. *Наукові записки НаУКМА: Історичні науки.* 2009. № 91. С. 47–52.

11. Леоценко Д.І. Філософсько-історичне розуміння можливостей оптимізації цивілізаційного підходу до вивчення історії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка.* 2018. Вип. № 19. С. 11–16.

12. Леоценко Д.І. Тип світогляду як критерій цивілізаційної приналежності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2020. № 13 (93). С. 63–65.

13. Лешан В.Ю. Основи релігієзнавства : підручник. Чернівці : Рута, 2005. 304 с.

14. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

15. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачківська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с. URL: <https://topuch.com/download/540783.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).

16. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. Київ : КНТ, 2016. 396 с.

17. Шуліка А.А., Тимченко М.М. Роль конфуціанства в політичній сфері сучасного КНР. *Політикус.* 2022. № 2. С. 80–85.

18. Kim Uichol. Individualism and Collectivism : A Psychological, Cultural and Ecological Analysis. *NIAS (Nordic Institute of Asian Studies) Reports,* 1995. № 21. 75 p.

19. Huntington Samuel. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, Rockefeller Center, 1996. 369 p.

20. Triandis Harry. Individualism and Collectivism. New York, London : Taylor & Francis Group, 1995. 258 p.

Анотація

Леощенко Д. І. Відображення особливостей східної цивілізаційної парадигми в китайській філософській традиції. – Стаття.

У статті досліджується проблема світогляду як детермінанти, що визначає цивілізаційний тип і, відповідно, обумовлює ті відмінні риси, які притаманні суспільствам, що належать до цивілізацій західного або східного типів. У тому числі ці відмінності не можуть не проявлятися в сфері духовної культури, складовою якої є філософія.

Під «цивілізаційною парадигмою» пропонується розуміти матричну основу, що регулює процес формування і розвитку цивілізації і відображає еталонний стан її елементів. У зв'язку з цим обґрунтовується теза про те, що цивілізаційна ідентичність визначається домінуванням одного з компонентів світогляду – «колективістського» або «індивідуалістичного».

Основний зміст «колективістського» світогляду можна визначити як усвідомлення індивідом себе не тільки частиною людської спільноти, але й як невід'ємної частини всього світу. У той же час колективізм слід розглядати у часовому вимірі як повагу до традицій попередніх поколінь та врахування інтересів наступних поколінь.

Подібні світоглядні настанови притаманні суспільствам традиційного (східного) типу. Тому цілком очікувано, що традиційна китайська філософія характеризується домінуванням колективістських уявлень. Це підтверджується тим, що основні положення даосизму і конфуціанства за своїм змістом є проявами самозречення, жертвовності і ґрунтуються на свідомому визнанні людиною своєї залежності від цілісної системи як її структурної складової. При цьому в конфуціанстві колективізм має дещо обмежений, так би мовити «соціогенний», характер у вигляді усвідомлення індивідом себе частиною, перш за все, соціальної групи, а даосизму притаманне більш широке розуміння колективізму, коли людина визнається частиною гармонійно єдиного світу.

Ключові слова: цивілізаційна парадигма, «східний» і «західний» типи цивілізації, індивідуалізм, колективізм, даосизм, конфуціанство.

Summary

Leoshchenko D. I. Reflection of the eastern civilizational paradigm features in the Chinese philosophical tradition. – Article.

The article is devoted to the problem of the worldview as a determinant of the civilizational type. In such context, it is the worldview determines the distinctive features that are inherent in societies belonging to Western or Eastern types of civilizations. The "civilizational paradigm" is proposed to be understood as a matrix basis that regulates the process of formation and development of civilization and reflects the reference state of its elements. In this regard, the thesis about that civilizational identity is determined by the dominance of one from the components of the worldview – "collectivist" or "individualistic" is substantiated.

The main content of the "collectivist" worldview can be defined as the individual's understanding of himself not only as part of the human community, but also as an integral part of the whole world. At the same time, collectivism should be viewed in the time dimension as respect for the traditions of previous generations and consideration of the interests of subsequent generations.

Such worldview constructions are typical for societies of the traditional (Eastern) type. Therefore, it is quite expected that traditional Chinese philosophy is characterized by the dominance of collectivist ideas. This is confirmed by the fact that the main provisions of Taoism and Confucianism in their content are manifestations of self-denial, sacrifice and are based on a conscious recognition of men dependence on the integral system as its structural component. At the same time, in Confucianism, collectivism has a somewhat limited "sociogenic" character in the form of an individual's awareness of himself as part, first of all, of a social group, and Taoism has a broader understanding of collectivism, when a person is recognized as part of a harmoniously holistic world.

Key words: civilizational paradigm, "Eastern" and "Western" types of civilization, individualism, collectivism, Taoism, Confucianism.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Ю. М. Александрова Філософський аналіз стратегій розвитку наукової освіти в контексті сучасної освітньої політики.....	3
О. В. Бороденко Нобелівська премія: філософсько-правові та етичні аспекти.....	9
О. М. Єременко Історія як боротьба метафізичних програм (роздуми про книгу Олексія Халапсіса «Дзеркало Кліо»).....	14
І. С. Караєва Філософія нудьги у творчості Олдоса Гакслі.....	24
С. Г. Карпова, Д. Р. Щєпова Релігійно-філософські дискурси Дж. Агамбена.....	28
М. М. Коник Сучасна ситуація у мистецтві як іконоборство.....	35
Л. Ю. Левченко, А. В. Тірбах Людина у творах Григорія Сковороди: концептуальний аналіз.....	40
Д. І. Лещенко Відображення особливостей східної цивілізаційної парадигми в китайській філософській традиції.....	47
І. М. Ломачинська, О. В. Алексєнко Релігійна ідентичність як засіб маніпулювання в концентральних війнах сучасності.....	53
С. В. Матяш, Л. А. Кузнєцова Віртуальне та його соціокультурні чинники.....	59
А.-Л. В. Мафтії Філософія мовою кіно: творчість Мікеланжело Антоніоні в контексті візуалізації категорій екзистенціалізму.....	65
Н. Л. Павленко Розуміння любові в психоаналізі: різноманіття підходів.....	71
Н. М. Павлусів Заратустра так не говорив: спроба постмодерністського дискурсу відомої праці Ф. Ніцше.....	77
Л. А. Пастушенко Антитеза «Захід – Росія» в історіософських міркуваннях київських академічних філософів поч. ХХ ст.....	83
І. Б. Починок Обґрунтування гуманітарного знання як методологічна проблема.....	90
Я. Ю. Сегень Нові медіа як продукт і конструктор інформаційного світу.....	96
П. А. Соболевський Філософія повсякденної мови та філософія ідеальної мови як центральні проекти лінгвістичної філософії.....	102
Г. Г. Старікова Фрейми як форма буття неявних знань.....	108
Я. В. Тараров, Т. М. Дишкант Філософський контекст категорії <i>управління</i> як підґрунтя для когнітивних моделей мислення військового керівника.....	113